

Kalbininkas A. Smetona: „Mylėkite kalbą drąsiai, bet pagarbiai“

Jurgita Ratkevičienė
„Šiaurės rytai“
2011-07-12

Liepos 6-osios vakarą Biržų pilies menėje Biržų „Aušros“ vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja ir vakaro moderatore Danutė Laumienė tikėjosi būsiant išmintingą. Renginys, anot renginio vedėjos, reikalauja atitinkamos retorikos bei stilistikos.

Taip gražiai jis buvo ir pradėtas. Filologijos mokslų daktaras, VU Filologijos fakulteto dekanas, docentas Antanas Smetona buvo nusiteikęs vakaro svečius supažindinti su dabartine lietuvių kalbos situacija Europos Sąjungoje, valstybėje, viešojoje ir privačioje erdvėje.

Garbaus svečio pranešimas leido pažvelgti į lietuvių kalbą skirtingais aspektais. Pirmuoju nagrinėtas kalbos ir valstybės santykis. Prelegento teigimu, kalba valstybėje vaidina labai svarbų vaidmenį. Ji reiškiasi per valstybės politiką, viešą ir privatų gyvenimą. Pasak kalbininko, lietuvių kalbos padėtis per 600 pastarųjų metų dar niekada nebuvo tokia gera, kokia yra dabar. Didžiulė vertybė, anot A. Smetonos, yra ta, kad Konstitucijoje pasakyta, jog valstybinė kalba - lietuvių, įstatymai, valdymo struktūros - viskas lietuviška. Sovietmečiu skurdinta mūsų kalba pagaliau išsiveržė iš podukros pozicijų. Prelegentas šį laikotarpį pavadino džiuginančiu augimu, nors čia pat pastebėjo, kad kalbos sergėtojams rūpesčių netrūksta. Vienas jų - iš esmės neveikiantis valstybinės kalbos įstatymas, todėl firmos dabar be problemų gali gyvuoti pravalų, čainikų ar kitais pavadinimais - tereikia jas užregistruoti ne Lietuvoje. Problema ir su kitakalbiais, kurie mokyklose kratosi dabar jau privalomo lietuvių kalbos mokymosi. Tačiau visi šie niuansai, pasak kalbininko, neturėtų užgožti bendro lietuvių kalbos vaizdo, kuris šiuo metu tikrai yra neblogas.

Vakaro metu prelegentas sugriovė ne vieną visuomenėje įsišaknijusį mitą. Vienas jų, esą užsienio kalbų vaikus reikia pradėti mokyti kuo anksčiau.

Aptardamas kalbą visuomeniniame gyvenime, A. Smetona šią sritį pavadino problemiška. Jis išskyrė objektyvųjį ir subjektyvųjį šių problemų aspektus. Pirmasis apima tikrą netvarką, kai, pavyzdžiui, kuri nors savivaldybė kalbėti ir reikalus tvarkyti nusprendžia ne bendrine, o visiškai tam nepritaikyta tarmine kalba (pvz., žemaičių), įsigalėjusi nekontroliuojama dvikalbystė (pvz., gatvių pavadinimų rašymas lenkiškai ir lietuviškai), nedubliuotų filmų rodymas tik su subtitrais ir pan.

Kitokio pobūdžio bėdos, anot svečio, susijusios su kai kurių veikėjų užsimojimu mūsų kalbą sukisti į Rumšiškės, tarsi šioji būtų baisinga vertybė, prilygstanti klumpėms ar kuparams. Kalbininko teigimu, kalbą turim keisti atsižvelgdami į vykstančius globalizacijos procesus. Stabdydami natūralią kalbos raidą, mes ją vejam į mirusių kalbų karalystę. Šiandien sprendžiama, kiek kalba turi keistis, kad atitiktų globalios visuomenės poreikius. Lietuvos kalbininkai, į mūsų kalbą priimdami naujus kitų kalbų žodžius, kurių didžioji dalis yra terminai, stengiasi prisilaikyti vidurio pozicijos: nei pernelyg griežtai atmesti, nei su džiaugsmu priimti. Anot prelegento, sunkiausia yra nuspręsti, koks terminas iš naujovių gausybės bus dažniausiai vartojamas, kurį reikia išversti (=sukurti).

Klausantis gana liberalų požiūrį į kalbą išduodančių pranešėjo kalbą, klausytojams salėje kilo klausimas, ar taip pat liberaliai galime žiūrėti ir į raštą. Moteris klausė apie trumpųjų žinučių (sms) rašymą nenaudojant lietuviškų raidžių. Kalbėdamas apie raštą svečias priminė, kad būtent pastarasis yra istorinė vertybė, tradicija, ir paakino elgtis sąmoningai bei ugdyti sąmoningą jaunąją kartą.

Įdomu buvo paklausti, ką žinomas kalbininkas mano apie lietuvių kalbos padėtį Europos Sąjungoje. Jo teigimu, ES kalbų politika yra aiški: mokėti kuo daugiau kalbų, kad galėtume bendrauti. Tačiau ES skatina mokytis ne tik universaliųjų (pvz., anglų), o ir kaimyninių šalių kalbų (latvių, lenkų, rusų). Tai, A. Smetonos galva, išspręstų ir kitakalbių mokyklų klausimą Lietuvoje - jų paprasčiausiai nebereikėtų. Svečias kreipėsi į susirinkusius pedagogus klausdamas, ar tai daroma Biržų mokyklose. Pastariesiems atsakius neigiamai, A. Smetona sakė, kad viskas priklauso nuo mūsų pačių požiūrio į kalbą. Šiuo metu, pasak jo, juntamas didelis anglų kalbos spaudimas, bet svetimų kalbų spaudimas lietuvių kalbai buvo daromas nuolat. Šmaikštaudamas svečias džiūgavo, kad ekspedicijos metu Biržuose jo akys nė karto neužkliuvo už svetimakalbių užrašų, kas dabar Lietuvoje, ypač didmiesčiuose ar šalies pakraščiuose, taip reta.

Vakaro metu prelegentas sugriovė ne vieną visuomenėje įsišaknijusį mitą. Vienas jų, esą užsienio kalbų vaikus reikia pradėti mokyti kuo anksčiau. Jis peikė Švietimo ir mokslo ministerijos nuleistą direktyvą mokyti vaikus užsienio kalbų nuo antros klasės. Po tokių svečio žodžių iš biržiečių mokytojų pusės nuvilnijo nepritarimo šurmuly. Visiems atrodė, kad ankstyvas kitų kalbų mokymas yra labai pozityvus reiškinys. A. Smetona tokią nuomonę kategoriškai atmetė, pasiremdamas mokslinių tyrimų duomenimis, kurie rodo, kad tiek anksčiau, tiek vėliau užsienio kalbą pradėjusių mokytis vaikų rezultatai vėliau susilygina. Mokytojams garsiai paprieštaravus, svečias paaiškino, kad besiformuojančiai vaiko pasaulėvokai kenkia mąstymas keliomis kalbomis. Filologijos mokslų daktaras ir docentas pedagogams priminė, kokios griežtos yra tokių mažų vaikų mokymo metodikos ir paklausė, ar jie gali realiai jų laikytis, vienu metu dirbami ne su 1-2, o su grupe vaikų. Diskusijoje dalyvavusi mero pavaduotoja, pedagogė S. Eitavičienė pasidomėjo, kaip tokiu atveju yra su daugiakalbėmis šeimomis, kai vaikai, regis, puikiai kalba iš karto mažiausiai dviem ir daugiau skirtingų kalbų. Pamąstymui svečias atsakė klausimu: „Kaip manote, kodėl žmonės, augę daugiakalbėse šeimose negali būti vertėjais?“

Įvesdamas į paskutinę savo pranešimo dalį garbus svečias priminė, jog kalba, nepaisant didelės jos kultūrinės, tradicijų vertybės, vienijimo veiksnio ir pan., turi pagrindinę - komunikacinę funkciją. Kad ir kaip puoselėtume kalbą, jeigu ji praranda komunikacinę funkciją - yra pasmerkta - žmonės tuoj pat suranda jai pakaitalą.

A. Smetonos teigimu, mažiausiai reglamentuojamas asmeninis požiūris į gimtąją kalbą. Prisimindamas girdėtus žinomo visuomenės veikėjo, humanitarinių mokslų daktaro D. Kuolio svarstymus, jis retoriškai klausė, kas mokyklose daroma ne taip, kad jauni žmonės paruošiami ne

savai tautinei, o kitai, daugiakultūrei visuomenei, kurioje jie puikiai integruojasi. Pranešėjas lituanistą įvardijo kaip svarbiausią asmenį jaunimo ugdymo procese ir pabrėžė, kad pirmiausia lituanistas atsako „už viską“, kartu paragindamas mokytojus lituanistus savo indėlio nemenkinti ir minėtos pareigos nesikratyti. Tačiau savo nuotaika labai optimistiniame mokslininko pranešime pasigirdo ir pesimistinių intarpų. Matydamas, kaip šiandieninė mokykla mėgina jaunimą priartinti prie lietuviškos kultūros, svečias išreiškė abejonę, ar neišvirs šios pastangos į priešingą pusę.

Diskusijos moderatorė, norėdama įsitikinti, kokių vaisių duoda lituanisto darbas, pranešėjo paklausė, ar daug universitetas sulaukia iš mokyklų asmenybių, tinkančių reprezentuoti gimtąją kalbą. Deja, gautas tiesus atsakymas nedžiugino. Į universitetą, esą, ateina žmonės, atrinkti kompiuteriu, o filologas iš pašaukimo atsiduria velniai žino kur, nes viską lemia balai ir finansai, o visiškai atmetamas talento, pašaukimo veiksnys. Tai, kad universiteto Filologijos fakultetas neruošia poetų, prelegentas pavadino didžiausiu paradoksu ir liūdnai juokaudamas pedagogams patarė numanomiesiems perspektyviems filologams rašyti geresnius pažymius.

Ilgai klausius mokslininko kalbų, į renginio pabaigą trūko Seimo nario Valdemaro Valkiūno kantrybė. Matyt, visą laiką tyliai piktinęsis liberaliu ir globaliu filologo požiūriu į kalbą, V. Valkiūnas tiesiai šviesiai paklausė, kodėl kalbininkai lietuvių kalbą siekia pritaikyti globalizacijos sąlygomis, bet nesiima jos unifikuoti su vienintele išlikusia baltų kalba (latvių - aut. past.). A. Smetona seimūnui atsakė, kad pastarasis, įsikąsdamas kokį nors žodį, iškreipia jo išsakytų minčių esmę. V. Valkiūną ypač piktinantis žodis „mačas“, kaip ir daugelis kitų svetimžodžių, lietuvių kalboje, anot kalbininko, veši ne jo ir jo kolegų, o pirmiausia žurnalistų „dėka“. Mokslininkas, kantriai dėstydamas kalbotyros pradžiamokslį, Seimo narį ramino, esą, lietuvių kalbos gramatika svetimų kalbų įtakai nepasiduoda, o leksikos lygmuo kalbai įtakos nedaro, jo darymas nepavojingas, nes yra laikinas reiškinys. Anksčiau ar vėliau viskas kalboje atstatoma į tikrąsias vėžes. Tačiau V. Vakiūnas ir toliau nepasidavė, užsipuolęs prelegentą, kodėl iš lietuvių kalbos eliminuojamas baltiškasis „raudoti“. Sunkiai sekėsi seimūną įtikinti, kad žodis ne tik vartojamas, bet turime dar ir raudas. Šis gi nenusileido, manydamas, jog veiksmažodį „raudoti“ bandoma išstumti „prastesniu“ žodžiu „verkti“. Tada A. Smetonai teko aiškinti, kas yra žodžių prasmė, jos niuansai, arba tiksliau - semantika. Kai pateikdamas pavyzdžius kalbininkas V. Valkiūno paklausė, kaip šis vadinąs vaistus nuo nervų, salėje nuvilnijo juoko banga. Pastarasis atšovė vaistų nuo nervų nevartojantis apskritai, tačiau diskusijos dalyvių ir pranešimo klausytojų kantrybė stebint šio valdžios atstovo mėginimus pasirodyti naujame - filologo - amplua, akivaizdžiai seko. Seimo narį ne juokais užvaldžiusią idėją - iš lietuvių ir latvių kalbų sukurti bendrą konstrukta, A. Smetona sukritikavo trumpai ir negailestingai: „Baikit, tik nesakykit latviams, nes bus kaip su lenkais!“

Diskusija būtų buvusi visai smagi, jei ne tas nelemtas viešos gėdos jausmas. Matyt, reikia dažniau praktikuotis eksromptu, drąsiai įveikti vis naujas sritis (pageidautina tas, kuriose supranti mažiausiai arba nesupranti nieko), ir jis išnyks - pasididžiavimas savo ego pradės imti viršų.

Su kalba elgtis kaip su kasdieniu įrankiu, paveldėtu iš protėvių - drąsiai, bet pagarbiai - renginio pabaigoje palinkėjo ir A. Smetona, patardamas nebūti meškomis, kurios iš didelės meilės apkabinusios uždusina. Tiek prelegentas, tiek jam dėkojusi miesto vicemerė S. Eitavičienė džiaugėsi renginio neaplenkusi jaunimu ir išreiškė viltį, kad tai ženklas, jog lietuvių kalba gyvuos dar labai ilgai.